

УДК 342.5

ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Василь СІМУТІН,
здобувач кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

SUMMARY

Article devoted to study specifics of influence of modern transformation process to organization and function of the mechanism of the modern state, preparing theoretical base about perspectives of this system of institutes.

Key words: modern state, mechanism of the modern state, state power (authority), legalization of authority, infokration.

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються особливості впливу трансформаційних процесів сучасності на організацію та функціонування механізму сучасної держави, формулюються вихідні напрямки щодо перспектив діяльності цієї системи інститутів.

Ключові слова: сучасна держава, механізм сучасної держави, державна влада, легалізація державної влади, інфократія.

Постановка проблеми. Питання розвитку та ефективного функціонування механізму сучасної держави пов'язано зі ступенем втілення та адаптування в державотворчу дійсність досвіду європейських держав та глобалізаційними процесами. При чому такий досвід, перш за все, має ґрунтуватися на тих принципах, які виступають основою формування організації та діяльності всіх інститутів механізму сучасної держави.

Ці питання отримали певне відображення в працях багатьох як вітчизняних (Р.В. Войтович, Ю.М. Оборотов, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун), так і зарубіжних авторів (Е.П. Григоніс, В.С. Нерсесянц, Ю.О. Тихоміров, В.Є. Чиркін, Ф. Фукуяма та інших).

Але питання перспектив існування механізму сучасної держави не отримали належного обґрунтування. Відтак, загальнотеоретичне розкриття особливостей та перспектив організації та функціонування механізму сучасної держави у зв'язку із внутрішньодержавними та міжнародними процесами, є актуальною темою досліджень в юриспруденції.

Мета статті. Розкрити сутність та особливості перспектив організації та функціонування механізму сучасної держави та проаналізувати аспекти його трансформації й розвитку.

Вклад основного матеріалу. До найважливіших проблем сучасного суспільного розвитку відноситься становлення й функціонування ефективної державної влади як необхідної компоненти трансформації суспільства на засадах ринкової економіки, дотримання прав людини й політичного плюралізму. Сучасні соціальні потреби та вимоги визначають необхідність істотних змін в організації та функціонуванні державної влади й місцевого самоврядування, їх правовому

забезпеченні. Основна мета – прискорення формування демократичної системи державного управління (державного менеджменту), модернізація державно-управлінських відносин, утворення дієвої системи реалізації, державного забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини, гідних умов її життя, наближення апарату управління до потреб громадян, пристосування його до вимог сьогодення. Досягнення такої мети можливо лише в «стійкій» та «відкритій» державі, державна влада в якій є легітимною, легальною та легалізованою.

Сучасна держава уявляється стабільною та збалансованою системою, яка здатна не тільки забезпечувати реалізацію прав, свобод та потреб соціуму, але й адекватно реагувати на вплив з боку нетрадиційних колективних суб'єктів права (транснаціональні корпорації, наддержавні об'єднання та інші). У зазначеному аспекті, у сучасній юриспруденції все частіше використовується термін «стійкість» держави.

Поряд із цим, стійка держава може бути віднесена до сучасної, якщо державна влада в ній організована у відповідності до вихідних засад принципу поділу влади. Але і цього замало. Дійсна сучасна держава – це така держава, державна влада якої не тільки легітимна (фактично визнається народом) й легальна (формально-юридичне визнання та закріплення в чинному законодавстві основних інститутів влади), але й визнана із боку більшості зарубіжних країн (легалізована). Вона є активним учасником світових комунікаційних процесів, та відкритою до діалогу правових культур.

У цьому зв'язку Д.Г. Манько обґрунтовує необхідність виділення такого традиційного виду легалізаційної діяльності як легалізація державної влади. На думку автора, легалізація державної влади становить собою дію

суб'єкта, наділеного публічно-правовими повноваженнями, що полягає у формально-юридичному визнанні легальності й легітимності державної влади іноземної держави та встановлення із нею відносин представницького та політичного характеру [1, с. 146].

У правовому вимірі сутність сучасної держави (державно організованого суспільства) проявляється в її спроможності втілити й гарантувати стабільний правопорядок у рамках визначеної території, зокрема й через механізм організації суверенної публічної влади, належно легітимованої суспільством. Сучасне суспільство потребує насамперед конституційованого ним (через конституцію) стабільного правопорядку, а вже після цього – «задоволення потреб». Глобалізація вносить певні зміни в зміст функціональної спрямованості сучасної держави, виводячи на перший план завдання щодо забезпечення ефективного народовладдя. Це передбачає реалізацію народом трьох повноважень: по-перше, участі у формуванні представницьких органів влади, уповноважених від імені народу здійснювати державну владу в країні та вирішувати місцеві питання в муніципальних утвореннях; по-друге, брати участь у прийнятті державних рішень за допомогою, наприклад референдуму; по-третє, право контролю за здійсненням державної влади та реалізацією прийнятих рішень [2, с. 319].

Головним політичним аспектом глобалізації є трансформація державного суверенітету та певне послаблення національної держави. Сучасна держава є політичною установою, яка має більш високу юрисдикцією в межах виділених територій. Сьогодні чітко формується глобальна політика, яка зачіпає суверенітет держави-нації. Політична глобалізація трансформує сучасний світовий порядок, здійснює реконструкцію традиційних форм національної державності й змінює акценти в міжнародних політичних відносинах. Суверенітет проявляється у властивостях самоврядування створювати обов'язкові для всіх членів суспільства правила поведінки і обов'язки громадян, посадових осіб, державних, партійних, громадських організацій та установ, виявляти та забезпечувати рівномірне верховенство закону, права. Суверенітет вважається основним принципом міжнародних відносин й істотною ознакою сучасної держави в міжнародному праві, визначається як «абсолютна влада» або незалежність держави від інших держав та міжнародних організацій, яка має право вільно вирішувати свої внутрішні й зовнішні справи без втручання ззовні [3, с. 17].

Глобальна політика змінює традиційне уявлення про відмінності між внутрішньою і зовнішньою, внутрішньою і міжнародною, територіальною і нетериторіальною політикою. Політичні рішення та дії в одній частині світу швидко поширюються на всій іншій його частині. Центри для політичних дій і при-

йняття рішень можуть, завдяки сучасним засобам комунікації, утворювати складну систему спільного ухвалення рішень та політичної взаємодії [4].

Ф. Фукуяма вважає, що ключовим фактором підриву принципу національного суверенітету виступає адміністративно-організаційна слабкість більшості держав, що виникли останнім часом на осколках колишніх імперій. Це примушує коаліцію таких провідних країн світу, як США, Японія, Австралія, Нова Зеландія й країни Євросоюзу, поширити «міжнародну імперську владу» на всю «слаборозвинену» частину світу [5, с. 163–164].

Розвиваючи цю тезу, О. Тоффлер підкреслює, що серед усіх сьогоденних членів ООН приблизно в однієї третини існує серйозна загроза з боку повстанських рухів, дисидентів або урядів у вигнанні. Ці держави «зіштовхуються з донаціональним трайбалізмом – хоча й під гаслом національної незалежності». Відповідно, щоб уникнути перспективи виникнення... нежиттєздатних етнічних держав, світове співтовариство змушене вибудувати нові наднаціональні схеми розв'язування внутрішніх конфліктів, що мають місце в суверенних державах. [6, с. 351–352]

Іншою важливою причиною ослаблення національного суверенітету О. Тоффлер вважає різке посилення позицій таких «ненаціональних сил», як міжнародний бізнес, транснаціональні громадські організації й релігійні рухи. [7, с. 309]

Коментуючи подібні позиції супротивників національного суверенітету, російський політолог О. Панарін звертає увагу на те, що до нової системи відкритого світу різні народи й країни підійшли неоднаково підготовленими, значно відрізняючись за своїм економічним, воєнно-стратегічним та соціокультурним потенціалом. Не випадково, відзначає він, що найбільш послідовними адептами глобального світу, які пропагують ідею єдиного відкритого суспільства без бар'єрів і кордонів, сьогодні виступають найбільш розвинені та могутні країни, що вбачають в ослабленні колишніх суверенітетів нові можливості своєї економічної, геополітичної та соціокультурної експансії. Навпаки, менш розвинені й захищені країни дотепер схильні розглядати національні кордони та суверенітети як захисний засіб від цієї експансії, як основу протекціоністських стратегій [8, с. 280].

Отже, в епіцентрі глобалізаційних процесів знаходяться національні політичні інститути. Протягом тривалого часу вважалося, що саме національна держава є обов'язковою основою політичної організації людства, але події останніх десятиріч поставили це під великий сумнів. Глобальні масштаби сучасних взаємовідносин не лише прискорюють розвиток існуючих національних політичних інститутів, а й надають їм нових якостей, які, залежно від обставин, можуть бути як консолідаційними, так і руйнівними. Частину

власних функцій національна держава передає нагору (міждержавним і міжнародним об'єднанням), частину – вниз (територіальним та муніципальним органам).

Як виявляє Г. Кіссінджер, «у багатьох частинах світу національна держава, що поки залишається одиницею політичної відповідальності, підпадає під вплив двох протилежних тенденцій: або розпадається на етнічні компоненти, або розчиняється в більших регіональних об'єднаннях» [9, с. 17].

Ф. Закарія стверджує, що «влада вислизає з рук суверенних держав у всіх напрямках – угору, вниз і на всі боки», маючи на увазі, що паралельно з наднаціональними й регіональними центрами влади державу послаблюють і національні інститути громадянського суспільства [10, р. 4].

Соціолог О. Тоффлер констатує, що одні сили прагнуть перевести політичну владу з рівня держави-нації на рівень внутрішньонаціональних регіонів і груп. Інші сили намагаються підняти її на рівень міжнаціональних агентств і організацій. Як наслідок – «ці сили, складаючись, ведуть до розпаду високотехнологічних націй на більш дрібні й менш сильні одиниці» [11, с. 500–501].

Не менш важливе значення мають процеси посилення взаємозалежності суспільних організацій. Саме цей фактор є одним з основних у тлумаченні поняття «глобалізація». У даному випадкові має йтися про глобальне розповсюдження загальнолюдських правил співжиття, про тісне міждержавне співробітництво, про візирець і досвід.

Як відзначив Р. Даль, розширення сфери наднаціональної діяльності звужує можливості громадян держави вирішувати життєво важливі для них проблеми через свої національні засоби правління. У свою чергу, у міру цього, «системи правління окремих країн зводяться до місцевих» [12, с. 485].

Ту ж тезу проводить і російський соціолог Н. Покровський, який відзначає, що посилення «позанаціональних сил» призводить до перехоплення частини представницьких повноважень національних держав. Поряд із цим, «глобальні спільноти» не можуть вникати в рішення всіх місцевих (локальних) проблем, тому цю функцію делегують національним урядам. Таким чином, робить висновок соціолог, «в обслуговуванні локальних потреб» саме й полягає «нова місія» національних держав [13, с. 57].

Ще простіше охарактеризував нову роль держави С. Переслєгін: «Сучасна держава деактуалізується: вона починає відігравати роль регіональної філії якоїсь граничної корпорації» [14, с. 415].

Так, унаслідок функціональної кризи національної держави теоретики глобалізації аргументують вигідність об'єднання суверенітетів різних держав або делегування суверенітету на наднаціональний рівень управління. Вважається, що на це є багато причин, наприклад, зростання безпеки і стабільності, усунення

небезпеки конфліктів, скорочення військових витрат, а також активізація економічного і технологічного співробітництва [15, с. 18].

Функціоналіст Д. Мітрані з цього приводу зазначив, що зростаюча чисельність і складність функцій влади призводить до переобтяженості урядів технічними завданнями, позбавленими політичного характеру. Ці функції мають бути передані компетентним фахівцям [16, с. 50].

Тому існує реальна «національна зацікавленість» у «денаціоналізації» – в об'єднанні суверенітетів для вирішення національних проблем [17, с. 160].

Зокрема, країни-учасниці Євросоюзу переконані, що вони більше не спроможні ефективно забезпечувати свої інтереси в межах традиційного суверенітету, який передбачає, що держава на своїй території має вищу та незалежну владу. Тому вони відмовляються від засад традиційного (Вестфальського) суверенітету, а натомість об'єднанням своїх суверенітетів прагнуть утворити новий (поствестфальський) суверенітет. А в контексті визначення принципів механізму сучасної держави цілком можливим уявляється використання терміну «відносна суверенність» державної влади сучасної держави.

Зазначені процеси пов'язані із багатьма аспектами, найбільш важливими з яких вбачаються: 1) необхідність забезпечення рівності можливостей доступу усіх громадян до отримання і використання державних послуг, ознайомлення із чинним законодавством та судовими актами, подання запитів щодо отримання публічної інформації та інше; 2) бажання соціуму приймати більш активну участь (співробітництво, координація) у процесах прийняття та реалізації політичних рішень державними органами; 3) неефективне керівництво управлінськими процесами з боку державного менеджменту, а відповідно високий рівень недовіри до уряду та негативне ставлення до влади (перш за все, на пострадянському просторі); 4) активний розвиток інформаційно-комунікативних технологій та формування нової моделі «мережевого публічного урядування».

Суспільство прийшло до нової історичної форми синтезу з державою, при якому відбувається становлення медіаполітичної організації влади в масовому вертикальному суспільстві (інфократія). Нові форми організації соціального життя вже не мають нічого спільного з індустріалізмом, демократією, традиціями суспільства. Під впливом медіавідносин технологія владарювання змінює характер державного примусу, який, з одного боку, трансформується у форму експертного управління суспільством, а з іншого – перетворюється на різновид епізодичної комунікації, заснованої на політичному виборі людини. При цьому складається нова залежність влади і суспільства, що руйнує інститути громадянського суспільства та різко скорочує сферу присутності держави в суспільному житті [18, с. 66–67].

Слід зазначити на трансформаційні процеси в порядку організації демократії, що, безумовно, має вплив на формування та функціонування механізму сучасної держави.

На думку І.І. Лукашука: «В наш час відбувається глобалізація демократичних цінностей. Демократія визнається принципом загального значення. Право для неї стає глобальним правом, яке в зростаючій мірі буде підтримуватися міжнародним співтовариством у цілому» [19, с. 23].

Демократія як така в умовах глобалізації має відносний характер, оскільки те, що може бути демократичним з погляду однієї національної спільноти, іншою за умов певної ситуації сприймається як анархія, яка не здатна вивести країну із кризи, якщо така породжена глобалізаційними умовами. В умовах глобалізації, коли національна держава є суб'єктом різних транснаціональних утворень, громадянам важко відстоювати право на ефективну державну владу, оскільки остання подекуди виступає виразником не національних, а глобальних інтересів. Це ще раз підтверджує і той факт, що держава як найвища національна цінність в умовах глобалізації є інертним утворенням, не здатним до обслуговування інтересів своїх громадян, а отже, і до самоорганізації, якої потребують від неї процеси глобалізації [20, с. 127].

На думку Р. О'Брайєн, «нація стає недоречною, хоча вона ще й існує. Чим ближче ми підходимо до глобальної інтеграційної цілісності, тим ближче ми до кінця географії». [21, р. 4]

Отже, держава, незалежно від ступеня свого розвитку, перебуває в прямій залежності від характеру взаємовідносин з основними інституційними елементами глобальної системи управління та подальших потенційних перспектив її формування. Однак, саме держава в особі керівників не повинна забувати про те, що успішна її участь у глобальній регулятивній системі залежить від реалізації її національних інтересів і економічного потенціалу, яким вона володіє. Пріоритетом повинні залишатись ті стратегічні кроки, які забезпечують цілісність та максимальну реалізацію економічного, політичного, інтелектуального, ресурсного та іншого потенціалу за умов збереження внутрішньої стабільності та консолідованості нації [22].

Характерним рисами суспільних відносин сучасності є їх гуманізація та глобалізація. Саме ці процеси здійснюють суттєвий вплив на алгоритми організації та функціонування державних органів, встановлюють певні вимоги щодо діяльності держави не тільки у встановленні її функцій, а й їх втілення в життя.

З цього приводу Ю.О. Тихомиров вказує наступні риси розвитку держави на сучасному етапі: «1) збільшення обсягу загальнонаціональних справ, що вирішуються державною владою; 2) залежність від принципів і норм міжнародного права; 3) всемірне за-

безпечення прав особистості; 4) зміна співвідношення з правом, виражене у виході права за межі державної сфери; 5) гнучкі модифікації і поєднання державних інститутів». [23, с. 47]

У найближчій перспективі (10–20 років) діяльність сучасної держави буде значною мірою пов'язана із інформаційно-комунікативним середовищем. Розвиток демократії та інформаційних потреб суспільства з одного боку, та технологічна еволюція – з іншого стануть запорукою зміщення акцентів організації та функціонування механізму сучасної держави у сферу електронного урядування (демократії). Як колись суспільство впровадило в промисловість роботів, так у найближчому майбутньому значний сегмент чиновників буде замінено ефективними алгоритмами (програмними продуктами), які дозволять не тільки подолати корупцію, але й спростити та прискорити процеси функціонування механізму держави.

Таким чином, втілення інтернет-технологій у сферу державної влади, з одного боку дозволить підвищити її ефективність, а з іншого – зробить більш відкритою роботу органів державної влади. Робота в режимі електронного урядування принципово змінює атмосферу взаємодії чиновників і населення. Кожен громадянин отримує можливість відстежувати події в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, знати про плани їх роботи, безпосередньо вступати у взаємодію з ними без черг та зайвої бюрократії.

Електронне урядування – це нові вимоги до державних службовців, службовців органів місцевого самоврядування, новий рівень професіоналізму, новий підхід до виконання обов'язків, це автоматизація роботи з документами, із заявами громадян, довідками, ліцензіями, іншими формальними актами, які легалізують певну діяльність громадянина. Це також і можливість громадянина відслідковувати долю його запиту, скарги, пропозиції, вимоги. Офіційна установа перестає бути темним ящиком, в якому безслідно зникають всі вияви громадянської активності. Електронне урядування забезпечує, перш за все, прозорість роботи державного апарату, знижує, якщо не ліквідує, залежність громадянина чи організації від сваволі чиновника, а отже – попереджує корупцію [24].

Наслідками запровадження електронного урядування будуть: відкритість та прозорість діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; економія часу та матеріальних ресурсів; підвищення якості надання адміністративних послуг.

Організація ефективного електронного урядування виступає не тільки формою втілення в життя такого особливого принципу механізму сучасної держави як «комунікативність», а й відображенням одного із головних напрямів впливу інформаційного суспільства на існування сучасної держави.

Держава має виконувати роль головного організатора та координатора у визначенні пріоритетів розвитку

інформаційного суспільства. При цьому вищі органи влади держави мають сформулювати єдину скоординовану між суб'єктами суспільних відносин державну політику побудови інформаційного суспільства, де мають бути чітко визначені роль і місце її головних учасників в ієрархії пріоритетів від людини, окремих громадян, громадських організацій, комерційного сектору до держави з урахуванням інтересів міжнародного співтовариства [25, с. 218].

У такому розумінні Інтернет у політиці починає ставати одним з інструментів політичної діяльності, відіграє роль «альтернативного каналу громадянської активності». Якщо можливість участі індивідів у політичних процесах довіртуалізаційної епохи зумовлювалося наявністю адміністративних, організаційних, інформаційних і фінансових ресурсів, то в епоху Інтернету вона залежить від інформаційної компетентності, цільової орієнтації особистості, групи і суспільства в цілому. У зв'язку з цим, лейтмотивом концепції громадянського суспільства сучасності стала інтернет-комунікація, формування нового типу громадянськості, можливість використання Інтернету як інструменту «взаємодії трьох гілок влади і регулювання їх відносин з громадянами» [26, с. 37].

Поряд із цим, розвиток існування сучасної держави та її механізму, безумовно пов'язаний із ідеологічною складовою. Розвиток буде якісним, якщо буде спиратися на морально-етичні норми. Сучасна держава являє собою особливу структуру, вплив якої на різні сторони суспільного життя складно оцінити однозначно. Проте, цей вплив існує. Чим більше людина цікавиться суспільством, в якому вона живе, взаємодією його складових частин, тим простіше їй в цьому суспільстві жити. У цьому контексті ідеологічна складова допомагає людині в правильному осмисленні багатьох життєвих питань. Ідеологія останнім часом почала відігравати значну роль у формуванні соціальних інститутів, вона, як виток з джерел національної культури та історії, виступає основою філософсько-етичного вчення, а відтак має популяризуватися та підтримуватися із боку держави.

Ефективний механізм сучасної держави має відповідати вимогам інформаційного суспільства. Проблеми, що виникають перед сучасною державою, не можуть бути вирішені лише традиційним шляхом перерозподілу засобів, бо якість таких рішень залежить від такої організації державного управління, при якій значна увага буде приділятися сфері електронних послуг держави, електронному урядуванню, та активної участі громадян у процесах прийняття політичних рішень.

Висновки. Враховуючи проведений аналіз, ми можемо констатувати, що в найближчій перспективі (10–15 років), механізм сучасної держави має базуватися на наступних вихідних засадах: стійкість держави

та демократичні способи організації влади; «відносна суверенність»; легалізація державної влади; людиноцентризм (як вихідна засада і принцип функціонування механізму сучасної держави); інформування громадян про діяльність органів виконавчої влади і місцевого самоврядування через інформаційні технології; організація електронного документообігу в органах влади і місцевого самоврядування; забезпечення можливості звернення громадян до органів державної влади через інформаційні технології; надання адміністративних послуг через інформаційні технології; формування ідеологічної основи діяльності механізму сучасної держави.

Яким буде механізм держави в Україні? Є надія, що він сформується у відповідності до вимог механізму сучасної держави, у аксіологічному сенсі її розуміння.

Список використаних джерел

1. Манько Д.Г. Легалізація у механізмі дії права : [монографія] / Д.Г. Манько. – Херсон : Олді-плюс, 2014. – 223 с.
2. Актуальні грані загальної теоретичної юриспруденції : [монографія] / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2012. – 492 с.
3. Андріяш В.І. Глобалізація політики та перспективи її розвитку в сучасних умовах / В.І. Андріяш, О.Н. Свтушенко // Наукові праці. Державне управління – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 135. Т. 147. – С. 17–21.
4. Котова Ю.Р. Політична глобалізація та суверенітет держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gusnauka.com/36_PWMN_2010.
5. Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок в XXI веке / Ф. Фукуяма. – пер. с англ. – М. : АСТ: МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 220 с.
6. Тоффлер Э. Третья волна / [Э. Тоффлер] ; под ред. П.С. Гуревича. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с.
7. Тоффлер Э. Война и антивоенная: что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М. : АСТ: Транзит-книга, 2005. – 412 с.
8. Панарин А.С. Искушение глобализмом / А.С. Панарин. – М. : Рус. нац. фонд, 2000. – 381 с.
9. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика / Г. Киссинджер. – М. : Ладомир, 2002. – 352 с.
10. Zakaria F. The Post-American World / F. Zakaria // The New York Times. – 2008. – 6 May. – 264 p.
11. Тоффлер Э. Третья волна / [Э. Тоффлер] ; под ред. П.С. Гуревича. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – С. 500.
12. Даль Р. Демократия и ее критики / [Р. Даль] ; под ред. М.В. Ильина. – М. : РОССПЭН, 2003. – 576 с.
13. Покровский Н. В зеркале глобализации / Н. Покровский // Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста. – М. : ООО «Издательство АСТ : ЗАО НПП «Ермак», 2004. – С. 54–75.
14. Переслегин С.Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / А.С. Панарин. – М. : АСТ ; СПб. : Terra Fantastica, 2006. – 619 с.

15. Андрияш В. І., вказана праця – С. 18.
16. Коноваленко І. Проблема співвідношення наднаціональності та суверенітету в основних концепціях західно-європейської інтеграції / І. Коноваленко // Наукові записки. Політологія / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – 1999. – Т. 12. – С. 48–55.
17. Троян І. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації / І. Троян // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Випуск 23. – 2011. – С. 158–164.
18. Соловьёв А.И. Политический облик постсовременности: очевидность явления // Общественные науки и современность. – 2001. – № 5. – С. 66–81.
19. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век / И.И. Лукашук. – М., 2000. – 237 с.
20. Войтович Р. Особливості формування «сильної держави» в умовах глобалізації / Р. Войтович // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України : збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип. 33. – 474 с.
21. O'Brien R. Global Financial Integration. The end of Geography / R. O'Brien. – L., 1992. – 432 p.
22. Котова, Д.І., вказана праця.
23. Тихомиров Ю.А. Государственно-правовая интеграция / Ю.А. Тихомиров // Право и политика. – 2002. – № 6. – С. 47–56.
24. Демкова М. Електронне урядування – запорука прозорості та ефективності влади / М. Демкова // Юридичний журнал. № 3. – 2007 р. [Електронний ресурс] в . – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2614>.
25. Гриценко О.В. Проблеми державного управління в умовах формування інформаційного суспільства в Україні / О.В. Гриценко // Сучасна українська політика. – Спецвипуск: Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів. – К. : Видавництво «Фенікс», 2011. – 352 с.
26. Новикова И. Роль и место средств массовой информации в развитии информационного общества // Власть. – 2009. – № 8. – С. 37–38.

